

Petru Caraman și Gh. Ivănescu. Semnificații ale unui schimb epistolar

Eugen MUNTEANU*

Key-words: *correspondence, Petru Caraman, Gh. Ivănescu, moral integrity*

1. Gheorghe Ivănescu a fost cel mai strălucit produs al tradiției ieșene în filologia românească, singurul, probabil, care a reușit să atingă culmile veritabile ale creației științifice originale. În ultimii ani din viața sa, m-am bucurat de simpatia și încrederea acestui mare învățat. Deseori, la sfârșitul lungilor ore de discuții, pe care, acasă la unul dintre noi, cu grație și cu un fel de generozitate aproape inconștientă, i le acorda tânărului aspirant la consacrare științifică, Ivănescu îmi dăruia câte o carte sau câteva scrisori dintre cele primite de el de-a lungul timpului. Nu avea o arhivă sistematică, nu își păstra hârtiile în ordine, așa că multe din scrisorile primite de el de-a lungul timpului, împreună cu alte documente, manuscrise personale, ale altora sau acte oficiale, s-au adunat într-un sac din podul casei unde locuiesc, în aceeași dezordine din care plecaseră. Cândva, în urmă cu câțiva ani, am găsit timp ca să încerc să pun o ordine în acele hârtii. Între cele câteva sute de scrisori trimise lui Gh. Ivănescu, pe lângă cele primite de la membri ai familiei sau de la elevi și colaboratori din Iași, București, Craiova și Timișoara, am găsit câteva zeci de scrisori de o importanță documentară mai mare, expediate lui Ivănescu, de-a lungul anilor, de diferite personalități din România sau din străinătate. Dintre aceste somități, ca să mă limitez doar la filologi, pot menționa pe Eugenio Coseriu (Milano și Montevideo), Georges Straka (Strasbourg), Maria Gimbutas (SUA), Mario Ruffini (Italia), V. Geridze (Gruzia), Johannes Hubschmidt (Heidelberg), Oswald Szemerényi (Freiburg), Dan Simonescu, Al. Rosetti, Haralamb Mihăescu, George Giuglea, Emil Condurachi, Th. Simenschy, George Caragață, Fr. Pall, Ion Pătruț, N. A. Ursu, Vasile Arvinte, Ștefan Giosu, Radu Paul, Șt. Bârsănescu și mulți alții.

Voi încerca, în cele ce urmează, să prezint și să interpretez o serie de scrisori trimise lui Gh. Ivănescu de Petru Caraman. La începutul perioadei acoperite de scrisorile pe care le voi prezenta (1959-1963), Petru Caraman (1898-1980) avea cca. 60 de ani, iar Ivănescu (1912-1987) se apropia de vârsta de 46 de ani. Întrucât între cei doi învățați era o diferență de vârstă de 14 ani, Ivănescu i-a purtat un respect adânc și plin de afecțiune prietenului său mai vârstnic, iar Caraman își mărturisea admirația și o mare prețuire pentru calitățile științifice ale mai tânărului său coleg. Scrisorile acestea atestă așadar o prietenie autentică, deși discretă, între cei doi; căci,

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide” – Filiala din Iași a Academiei Române, România.

în cele câteva sute de ore de discuții, despre Caraman Ivănescu nu mi-a pomenit niciodată! Admirativ și cu recunoștință postumă vorbea mai ales despre Philippide, iar despre contemporani se exprima cel mai adesea în mod critic. Îmi vorbea, cu năduf, mai ales de inamici și de aceia dintre foștii săi elevii care s-au purtat urât cu el, în care vedea niște lichele sau niște „imbecili”, judecată pe care istoria a confirmat-o, după cum se pare, în cea mai mare parte!

În fața mea se află un număr de opt scrisori ample, scrise de P. Caraman în Iași și trimise lui Gh. Ivănescu, în perioada menționată mai sus; cinci dintre ele se află în posesia mea (cea din 30 martie 1957, cea din 21 decembrie 1957, cea din 26 martie 1959, cea din 25 mai 1959 și, a cincea, una cu indicația „Duminica Floriilor” dar fără indicarea anului); alte trei se găsesc la Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române, fondul *P. Caraman* (o scrisoare nedată expedită de Caraman de la Iași la București la o dată neprecizată, „prin amabilitatea d-lui avocat Drăghici”, după cum stă scris pe plic, alta din 6 decembrie 1962 și o a treia din 27 august 1963). Nu am reușit să găsesc nici o scrisoare către P. Caraman a lui Ivănescu.

Perioada în care s-a petrecut acest schimb epistolar, anii 1957 – 1963, este una dintre cele mai întunecate epoci din istoria României moderne. Ocupația sovietică și cei peste 10 ani de dictatură a proletariatului instituieră și consolidaseră deja, la data realizării schimbului de scrisori, un regim totalitar agresiv, caracterizat prin teroare, lichidare sistematică a tuturor elitelor, discurs antinațional și cenzură generalizată. O atmosferă sufocantă pentru cei doi intelectuali, relegați într-un fel la marginea societății, oricum eliminați din sistemul academic. P. Caraman, mare profesor și fostă glorie a Universității din Iași, slavist, folclorist și etnolog recunoscut în cercurile specialiștilor străini, fusese pensionat forțat și trăia în condiții materiale precare, fiind supravegheat în permanență de organele de represiune ale regimului. După ce predase la Iași, ca elev și urmaș al lui A. Philippide, istoria limbii române, Gh. Ivănescu a fost alungat și el de la Universitate în anul 1949, ca efect al unei reforme a învățământului impuse de comuniști pe principii ideologice partizane. Mutându-se la București împreună cu soția, Ivănescu a traversat o perioadă de șomaj, primind, la un moment dat, un post modest de funcționar la Academie. În cele din urmă a fost „salvat” de Ilie Murgulescu, activist comunist, academician și ministru al învățământului, persoană cu oarecare respect față de cultură și față de știință, care l-a trimis mai întâi la Craiova și, ulterior, la Timișoara (1962-1969), pentru a organiza acolo activitatea științifică și academică a unor centre de cercetare și catedre de specialitate recent întemeiate.

2. Încercând acum să alcătuiesc un inventar conținutului scrisorilor lui Petru Caraman către Gh. Ivănescu, primul lucru pe care sunt nevoit să îl remarc este nivelul academic înalt al schimbului de informații între cei doi. Frecvent, în scrisori, Caraman îi solicită prietenului mutat în Capitală, diferite publicații erudite, fapt care arată (cum vor constata ulterior urmașii când vor organiza arhiva reputatului slavist și etnolog) că acesta lucra în continuare intens la operele sale, fără speranța că la va vedea publicate vreodată. În scrisoarea din 30 martie 1957, de exemplu, îl roagă pe Ivănescu să îi procure, la Biblioteca Academiei sau la cea a Muzeului de Arheologie din București, tomul XXXV, noiembrie-decembrie 1899, al publicației franceze

„Revue Archéologique” . La 25 mai 1959, Caraman îi mulțumește lui Ivănescu pentru trimiterea unui volum dintr-o cunoscută colecție de basme populare slovace, alcătuită de Škultéty și Dobžinský, promițându-i deopotrivă să îi trimită, prin intermediul cunoștinței comune Pandele Olteanu, o gramatică slovacă. În scrisoarea datată „Duminica Floriilor”, fără indicarea anului, Caraman își anunță corespondentul că îi va trimite numărul solicitat din *Revue des études indo-europeenes*. Dincolo de banalitatea aparentă a acestor informații, citim în filigran atmosfera rarefiată a dialogului intelectual înalt dintre cei doi prieteni. Nu rareori penița savantului slavist alunecă, de la precizia indicației bibliografice și de la remarcile minuțioase despre conținutul sau despre scopul publicației în discuție, la infinitezimalul gratuit al indicațiilor practice, mai mult sau mai puțin gratuite, ca în scrisoarea din 30 martie 1957, unde, pe aproape o jumătate de pagină, Caraman dă indicații precise asupra d-lui Drăghici, ruda care urma să preia revista solicitată și să o trimită la Iași¹:

Fă bunătate și du tomul în chestiune la o rudă a mea care locuiește pe Bul. Schitu Măgureanu 47 – la d. Ion Drăghici, pe care dacă nu-l găsești, lași cartea d-nei Drăghici sau d-nei Fischer. La ei locuiește fiica mea Risette, care-și face practica la o fabrică din București ca absolventă a Politehnicii și-și pregătește teza de inginer la bibliotecile și laboratoarele Universității de acolo. Risette vine la Iași peste câteva zile și-mi aduce revista, pe care-o vei lăsa familiei Drăghici. Bul. Schitu Măgureanu e chiar în centru lângă Cișmigiu; casa rudelor mele e situată în capătul grădinii Cișmigiu, vis-à-vis de grădină, cam în fața bisericuții din fundul Cișmigiului, vreau să spun din dealul Schitului Măgureanu. Dacă-ți iei ca „point de repère” biserica, atunci din pragul bisericii te uiți pe trotuarul de vis-à-vis, ceva mai la vale, unde e colț de stradă (căci acolo ulița formează un rond) și vezi o poartă cu grilaj de fier în gard de zid cu ederă. Deschizi porțița, tot din metal, și străbați vreo treizeci de pași prin curte, ca să te afli în fața unei case cu etaj. Te îndrepți la scările din aripa dreaptă și suni acolo la „partère”. Dar înainte de a merge – după ce deja ai tomul revistei în chestie – cred c’ar fi bine să telefonezi ca să anunți, p. a fi sigur că vei găsi pe cineva, căci n’aș dori să te deranjezi degeaba. N-rul telefonului: 4.98.36. Dacă ești în mijlocul orașului, poți tăia direct prin Cișmigiu ca s’ajungi mai repede.

Dialogul erudit se poartă cel mai adesea pe chestiuni concrete, condus uneori spre formularea unor opinii diferite în chestiuni științifice spinoase. Felicitându-și mai tânărul prieten, pe Gh. Ivănescu, pentru un articol recent al acestuia despre cele mai vechi influențe ale romanității balcanice asupra slavilor, în scrisoarea din martie 1959, Caraman respinge cu blândețe și cu deferență amicală dar în mod ferm și argumentat, acceptarea de către Ivănescu a părerii larg răspândite dar false, potrivit căreia expresia *bădica Traian* ar fi populară și nu o invenție a lui V. Alecsandri. Cu delicatețe și perfectă politețe academică, Caraman disociază:

În paranteză aș remarca, cu titlul de retușă, doar un bagatel fără specială însemnătate, în ce privește afirmația Dtale că «bădica Traian» din plugușor «n’est sûrement pas une innovation du poète roumain B. Alex.» șiăcacesta «n’a fait que relatiniser phonétiquement ce mot». După mine aici adevărul este tocmai contrariul, și anume chiar ceia de negi d-ta. Deci, eu zic că «„Bădica Traian” est, avec toute la

¹ Păstrăm ortografia și punctuația textului original. Între paranteze drepte, [], am întregit unele prescurtări ale autorului.

certitude, une innovation du poète roumain B. Alex.» și că acest scriitor – cu merite incontestabile p. folclorul poetic românesc – deși, altfel, îi ridiculiza pe latiniștii extremiști, aici n-a putut rezista ispitei patriotice de a-l pune pe Traian, care n-a figurat niciodată în recitativul datinei, și ar fi inacceptabil să fi figurat! Deci este o născocire a sa, pornită din cele mai bune intenții, dar o născocire.

Întâlnim uneori aprecieri și portrete, în genere, puțin măgulitoare despre unii contemporani. Cititorul care a trăit epoca pe care care acești „savanți oficiali” (cum îi numește Caraman) au dominat-o, poate fi total surprins să descopere la filologi precum Constantin Ciopraga, Al. Rosetti, Iorgu Iordan sau Alexandru Graur, nebănuite zone de umbră, zugrăvite cu cruzime și, poate, câteodată, cu exagerare, de bătrânul slavist de la Iași. Citez în acest sens doar un pasaj din scrisoarea datată 21 decembrie 1957, unde o ironie subtilă și benignă la adresa încălcării regulilor elementare ale buneii creșteri pune și mai bine în lumină disprețul pentru conținutul pervers al noii „democrații” populare:

Am primit prin d. Ciopraga scrisoarea matală cu data de 8 decembrie – adică exact după două săptămîni... Este probabil că, dacă și vreunul din noi am face asemenea excelente oficii amabilului mesager, el s-ar supăra de-o asemenea promptitudine... ultrademocratică. Eu, deschizînd scrisoarea chiar în fața lui și privindu-l semnificativ, m'am mulțumit să zîmbesc. E adevărat că, înțelegînd ceia ce i-am spus tăcînd, s'a pierdut în tot felul de scuze, între care multiplele sale ocupații, căci, – se pare – este f. solicitat de oficialitatea științifică a literelor romîne. Și totuși, eu îl apreciez pe acest «tovarăș»: nu pentru «tovărășia» lui, evident; însă fiindcă am impresia că are ceva fond pe lîngă perseverența de care dă dovadă în primul rînd. De data asta, în ciuda păreri mele despre el, n'aș putea spune că nu m-a indispus.

Având în vedere duritatea represiunii comuniste și teama generalizată de a-și exprima gândurile, fie și între prieteni, pe care Securitatea o turnase în conștiințele românilor, Petru Caraman poate fi privit ca unul dintre acei puțini români care nu acceptau să se „autocenzureze”. În aceeași scrisoare din 21 dec. 1957, în pasajul unde Caraman se referă la un articol promis lui Romulus Vuia, în care are încredere, spre deosebire de «Mih. Popp et comp.», notele anti-colaboraționiste și opțiunile anti-regim sunt foarte transparente. Revolta față de noua nedreptate pe care trebuise să o îndure G. Ivănescu, înlăturat din modestul post de funcționar la Academie, inflamează spiritul lui Caraman, activând un ton pamfletar cu justificate note vaticinare (scrisoarea din 26 martie 1959:

Ceia ce îmi spui în scrisoare (...) cu privire la înlăturarea Dtale ațita timp de la postul modest de la Academie m-a indignat și m-a mîhnit mult. Indignarea mea se îndreaptă mai puțin spre odioșii căpcăuni, cari sunt vinovați de aceasta și între cari capul e Gr[aur] (recte Br[aurer]), capabil de orice infamie și care, pare-se, a murit pentru știință de mult! (Am văzut ce-a fost în stare să publice sub titlul de Curs de lingvistică g[enera]lă!) Ci indignarea mea îi vizează în primul rînd pe cîțiva din cei ce aveau o datorie de onoare de a împiedica marea și rușinoasa infamie. Nu există pentru ei nici o justificare; nu poate exista. Mă gîndesc mai ales la dl I[orgu]. I[ordan]. Aceasta m-a făcut să-mi pierd orice iluzie despre el. Doamne, în ce lume trăim?? Și lucrările Dtale ultime nu i-au turburat, nu le-a dat muștrări de conștiință? Ori a vorbi la ei despre conștiință mi se pare totuna cu a vorbi despre cea mai fantasmagorică dintre utopii! Cît oare le va mai trebui să evolueze pînă să ajungă a-și dobîndi o conștiință, fie ea oricît de rudimentară?

Motivul este reluat în scrisoarea din 25 mai 1959:

Îți doresc numai succese în studiile Dtale și sunt mereu indignat de orbii noștri savanți oficiali, care nu știu sau nu vor să te pună în situația de a putea să-ți valorifici la maximum eminentul d-tale potențial științific. Sunt indignat chiar împotriva acelora pe care d-ta încerci să-i justifici, ba mai ales împotriva lor.

Răspunzând la cererea lui Ivănescu de a-i trimite spre publicare un studiu și scuzându-se că nu are unul gata finalizat, Caraman folosește prilejul de a da glas unei disperări sufocante în fața înfundăturii istorice în care se aflau țara, cultura și știința românească. Refuzul constant și asumat al reputatului slavist și etnolog de a colabora cu ocupanții și lacheii lor este explicit formulat, laolaltă cu speranța că lucrurile vor intra cândva în făgașul lor firesc. Efortul de a se comporta normal într-o lume anormală avea, în raport cu epoca, ceva din sublimul gratuit al unui act eroic (scrisoarea din 21 decembrie 1957):

Eu nu țin (sau nu mai țin) la nici un fel de ambiții de a mă vedea tipărit de oameni pentru care experiența dură, tragică, a țării și cea a mea personală îmi dau dreptul la cel mai total dispreț. Asemenea gloriole îmi repugnă chiar. Deci nu țin să public cu orice preț și în orice condiții. Cea ce am integral terminat vreau să fie publicat integral; dacă nu se poate, rămîne pentru vremile cînd se va putea, dacă vor mai veni vreodată. (...) Poate mai tîrziu, dacă viața noastră „științifică”, de care, vai, se face atîta larmă, va intra în normal, iar eu voi fi mai puțin călcat pe nervi – adică voi fi mai stăpîn pe timpul meu și pe mine însumi – poate, atunci, să aleg și un material neredactat pentru a trata variate subiecte.

Un topos central al discursului epistolar produs de Petru Caraman îl constituie elogiul intens, dezinteresat și argumentat al mai tânărului său prieten și preopinent, Gh. Ivănescu. Componenta înalt-pedagogică este evidentă. Ne putem întreba astăzi dacă nu cumva aceste îndemnuri imperative și aceste elogii covârșitoare, venite de la un savant reputat și temut pentru exigența și pentru intransigența sa, au jucat un rol important în finalizarea de către Ivănescu a capodoperei sale, *Istoria limbii române* (1978):

Mă bucur să aflu că ești sănătos și activ. Nu uita însă că aș fi dezolat dacă ai fi obligat să te pierzi într-o activitate infructuoasă. Caută și dobîndește cu orice preț libertatea de a lucra la marile probleme ale limbii romînești, căci d-ta ești primul în România care poți să le ataci așa cum o cere știința autentică și talentul. Nu uita că eu aștept lucrări masive, monumentale, dela Dta. Eu știu ce poți da, de acesta nu mă'nșel! De aceea, aștept. Ferește-te de tot ceea te'mpiedecă dela realizarea frumoaselor dtale proiecte. Mai ales, ferește-te de cea ce-ți jefuiesc timpul atît de scump. Nu o dată, cînd trec pe Bulevardul Carol și îmi arunc ochii la edificiul Universității, sunt adînc mîhnit la gîndul că D-ta nu mai ești acolo și că epigoni aduși de ape tulburi profanează catedra lui Philippide și sanctuarul culturii romînești.

Cea mai completă realizare a acestui topos o întîlnim în scrisoarea din 26 martie 1959. Luând ca pretext, de data aceasta, două importante studii recent publicate de Gh. Ivănescu, *Le rôle des Japhétites dans la formation des peuples et des cultures antiques* (1957) și *Origine pré-indoeuropéenne des noms du Danube* (1957), P. Caraman oficiază cu convingere și sinceritate gestul simbolic de consacrare supremă a prietenului lingvist, pe care îl înscrie, fără ezitări, în panteonul

marilor filologi români, alături de Hasdeu, Philippide, Densusianu, Pușcariu și Capidan. În plus, avem aici, poate, cel mai complet portret al savantului Ivănescu, trasat cu precizie și obiectivitate. Cred că mulți dintre discipolii lui Ivănescu vor subscrie cu entuziasm la acest elogiu desăvârșit adus maestrului lor de o persoană a cărei puritate morală este mai presus de orice suspiciune:

Te felicit din adâncul inimii! Asemenea studii se pot citi rar, nu numai la noi, ci și în țările cu veche tradiție științifică. Publicându-le, ai cinstit ca nimeni altul România, iar d-tale ți-ai stabilit o reputație de savant de marcă, pe care nimeni n-ar putea-o contesta vreodată. Te-ai ridicat alături de marii noștri lingviști: Hasdeu, Philippide, Densusianu, Pușcariu și Capidan. Eu sunt convins însă că-i vei depăși. Foarte serioase motive, pe care mi le oferă chiar respectivele studii ale D-tale mă fac să cred cu tărie acestea:

1. *îndrăzneala gândului* pornit să scruteze cu o curiozitate puțin comună locuri ne mai umblate sau locuri bătute de vînturile controverselor – ceia ce, după părerea mea, este o primă condiție pentru creația originală, adică pentru creația autentică;

2. *erudiția bogată*, exuberantă chiar, care e atît de indispensabilă p[entru] înălțarea unui edificiu solid, fiindcă ea constituie *documentarea* subiectului cu întregul lui complex de probleme – deci se identifică cu însăși temelia edificiului;

3. *simțul măsurii*, ca și *al prudenței*, ceia ce-i totuna cu atitudinea critică față de ipotezele puse, față de ideile – proprii sau streine – și spre marea mea satisfacție această calitate apare tot mai pronunțat în lucrările D-tale;

4. *punerea la contribuție a atîtor discipline auxiliare*, ceia ce reușești să faci cu atîta tact – vreau să spun cu atîta logică – și cu atîta competență;

5. *perspicacitatea rară* de care dai dovadă și care nu poate avea altă explicație decît pregătirea serioasă ce-ai știut să-ți faci și mai ales talentul cu care te-a înzestrat maica natură.

Cred că niciunul din marii lingviști romîni amintiți mai-nainte nu întrunesc aceste calități în gradul în care eu le citesc în ultimele D-tale lucrări. «Le rôle des Japhétites...» este mai mult decît o mare făgăduință. Este începutul unei mari realizări. Aștept dar dela D-ta lucrarea de măsura talentului D-tale, adică acea lucrare masivă, de proporții impunătoare. O aștept în ciuda vitregiei timpului și a oamenilor cari te înconjoară și cari mă dezgustă prin micimea și josnicia lor. O așteaptă de la D-ta România cea eternă. Nu mă lăsa să plec în lumea umbrelor înainte de a o vedea, de a mă delecta citind-o și admirînd-o. Este cred o datorie a vieții D-tale față de D-ta însuși și față de nația romînească întreagă. Eu unul sînt mîndru de D-ta, nu numai că ești prietenul meu – tînărul meu prieten, în care am intuit din primul moment pe omul cu un fond neobișnuit de serios – dar sunt mîndru mai ales ca Romîn! (scrisoarea din 26 martie 1957).

Într-o scrisoare nedată, din 1965, Caraman are prilejul să își reia elogiile și încurajările, constatînd, în fine, intrarea în Academie, ca membru corespondent, a lui G. Ivănescu. Satisfacția constatării recunoașterii valorii prietenului său mai tînăr nu atenuează însă notele de amărăciune critică:

Sper ca opera masivă pe care o aștept de la D-ta – și pe care cred c-o așteaptă toți cei ce cunosc potențialul D-tale și-l apreciază – este în lucru. Consacră-i toate puterile de muncă pentru a o prezenta la nivelul dorit de prietenii și admiratorii d-tale. Am aflat de intrarea D-tale la Academie ca membru coresp[ondent]. Te-aș felicita, dar mi-e teamă să nu te jignesc; fiindcă, fără să vreau, îmi vin în minte ciupercăria de membri activi lipsiți de orice merit și de orice talent, care-au transformat biata Academie într-

un adevărat bălciu levantin. Și, evident, în comparație cu ei, Dta ai fi meritat să fii de mult membru arhiplin, dacă mă pot exprima așa. Mă bucur în orice caz că ai izbutit să intri acolo. Vei deveni curînd și membru activ, atunci cînd te vei afirma și mai mult pe terenul științific cu lucrarea compactă pe care presimt c-o pregătești. De aceia m-am bucurat de 2 ori c-ai intrat acolo: și pentru Dta, și pentru Academie. Prestigiul Academiei trebuie ridicat și aceasta nu se poate realiza decît prin pătrunderea cît mai multor elemente valoroase sub cupola ei.

Impresionantele accente de patriotism sublimat și dezinteresat din pasajele citate mai sus îmi evocă unul dintre puținele momente în care, ca student începător, l-am văzut și ascultat pe Petru Caraman. Detaliile acestui episod, care, prin ineditul lui, mi-a rămas adînc gravat în memorie, m-au făcut să înțeleg mai bine resorturile acestei neobișnuite situații: un învățat proeminent, recunoscut ca atare, afirmă public superioritatea unui coleg mult mai tânăr! Episodul la care mă refer s-a petrecut în anul 1978 sau 1979, în timpul unei solemnități științifice oarecare, desfășurate în Sala Senatului Universității din Iași. Grupul de studenți din care făceam parte fusese adus acolo cam „contre coeur”, pentru a forma publicul de fundal al festivității. Nu îmi mai amintesc tema respectivei întâlniri. Îmi este însă foarte viu în memorie momentul în care, în atmosfera oficială, plicticoasă, înghețată și artificială, o undă de mare neliniște a străbătut Sala Senatului, la câteva clipe după ce un bătrîn frumos și impozant, îmbrăcat foarte modest, cu părul bogat și rebel, de un alb desăvârșit, cu o statură rectilinie care părea impozantă, a început să vorbească cu o voce tunătoare și într-o limbă română pe care nu o mai auzisem rostită niciodată până atunci, clară, modulată, convingătoare. În fraze necruțătoare, Petru Caraman acuza autoritățile comuniste, inclusiv pe cele prezente la ședința respectivă, de lipsă de patriotism, deoarece nu fac ceea ce trebuie pentru ca un savant de dimensiunile europene ale lui Gh. Ivănescu (acesta era și el de față, așezat la „prezidiu”!) să fie făcut „membru plin” al Academiei Române, pentru a putea contribui decisiv la orientarea corectă a științei românești. Singurul care, împins probabil de spaimă și de „conștiința datoriei”, a îndrăznit să spună ceva după ce bătrînul Caraman își sfîrșise discursul, a fost secretarul de partid al Facultății de Filologie, un lingvist fără contribuții științifice importante. Neascultat parcă de nimeni, acesta a băguit niște fraze de tipul: „lucrurile nu stau chiar așa...”, „partidul nostru recunoaște meritele tovarășului Gh. Ivănescu” etc. Cred că asemenea celorlalți colegi ai mei, eram stăpînit de un sentiment de imensă bucurie și satisfacție, căci am înțeles spontan ceea ce era de înțeles: că în lumea noastră ternă și conformistă mai sunt oameni care îndrăznesc să strige că regele este gol! Bătrînul cu părul alb și vocea tunătoare întruchipa în acel moment această specie rarisimă. O satisfacție intensă ne-a produs și evidenta derută a șefilor comuniști prezenți.

Întorcîndu-mă acum la conținutul scrisorilor pe care le analizez, revin la una din temele care revin constant în discursul epistolar al lui Petru Caraman. Marele învățat simte mereu nevoia de a se adresa conștiinței corespondentului său ca unei instanțe, încredințându-i frământările pricinuite de decizia de a nu ceda tentației de a publica oricum și oriunde. Dilema este formulată în termeni etici: a publica ceva „pe linie”, cum era practica larg răspîndită în rândurile majorității contemporanilor săi, ar fi însemnat o abdicare și o violentare a propriei conștiințe. În scrisoarea din 25 mai 1959, citim în acest sens:

Mă îndemnai în scrisoarea precedentă să tipăresc ceva în Romanoslavica: nu știu dacă înțelegi just starea mea sufletească față de această chestie. Nu-mi face nici-o plăcere să public – ba mai mult, îmi repugnă! E un reflex al mizantropiei mele, de sigur; dar nu pot face ceva chiar cu totul contra voinții: destul ne-o violentează alții; ar fi prea mult și chiar absurd să ne-o violentăm noi-înșine. Nu vreau să mă opresc mai mult referitor la aceasta; e și neplăcut și trist. Evident, pentru noi este o necesitate să publicăm: îmi dau perfect seama de ea și o simt chiar în mod acut. Dar a publica în orice condiții și cu orice preț nu mă ispitește de loc.

La un moment dat, datorită eforturilor lui Gh. Ivănescu, desemnat, după cum am amintit deja, să organizeze catedra de limba română și cercetarea filologică la recent înființată Universitate din Timișoara, se întrevede o rază de speranță de recuperare instituțională a lui Petru Caraman. Neimpresionat de aparenta deschidere spre dialog a oficialităților locale și, probabil, și a celor centrale, P. Caraman pretinde să îi fie respectat rangul de profesor universitar și refuză cu indignare ofertele de a ocupa un post minor, de lector de limbi slave. Oferta unui post în cercetare la Timișoara este refuzată de asemenea de Caraman, cu reproșul amar că un asemenea post, dacă ar fi fost să fie, îi putea fi oferit la unul dintre Institutele Academiei din Iași. Singura soluție pentru care ar accepta mutarea la Timișoara ar fi crearea pentru el a unei catedre pline de etnografie. Încălzindu-se la gândul că o asemenea soluția ar fi realizabilă, Caraman redactează o serie de petiții și memorii, cerând lui Ivănescu sfat cui să o trimită. Bătrânul savant are presimțirea, care se va și adevăra, că iluziile îi vor fi însă, în cele din urmă, spulberate. În pasajul pe care îl citez în continuare se evidențiază, deopotrivă, una dintre plăgile persistente ale învățământului superior românesc, impostura:

Numai de n-ar fi o iluzie deșartă înființarea acestei catedre! Nu-i vorbă că, și de se va înființa realmente, cred că e imprudent din parte-mi să sper prea mult... Sunt atîția tineri amatori pentru un post așa de ispititor! Și, după cum s-au improvizat de pe-o zi pe alta atîția specialiști la catedre din cele mai serioase, cine mă va asigura că nu se va întâmpla același lucru și cu etnografia? Căci cine ar îndrăzni să-l întrebe pe eventualul favorit al soartei ce pregătire are și ce garanții științifice prezintă în specialitate, cine?? Într-un asemenea caz, care din nefericire este cel mai probabil, este de dorit, din punct de vedere românesc, ca respectiva catedră să nu se creeze încă, o bună bucată de vreme. Pentru că, după părerea mea, e mai bine să nu ai nimic, decît să ai ceva rău, așa cum avem la atîtea centre universitare” (scrisoare din 6 decembrie 1962).

Sunt, în cele opt scrisori menționate mai sus, și ample pasaje senine, ca cel din scrisoarea din 27 august 1963, în care, scuzându-se că răspunde cu mare întârziere, Caraman descrie încântat vacanța pe care a petrecut-o cu copiii și nepoții săi de la Turda, prilej de ample și amănunțite descrieri ale peisajelor de pe Valea Arieșului și din Munții Apuseni. Se mai remarcă apoi pasaje autobiografice interesante, ca și numeroase reflecții moral-filosofice.

3. Cele opt scrisori ale lui P. Caraman către Gh. Ivănescu reprezintă din punct de formal veritabile capodopere ale genului epistolar. Caligrafia perfectă, ductul sigur al scrierii, fără multe ștersături sau ezitări, atestă un îndelungat exercițiu al

scrisului. Stilul epistolar este cel clasic, perfect, cu o frază bogată, precisă și nuanțată. Transmiterea informației nu este niciodată rece și neutră, ci însoțită întotdeauna de deferență afectuoasă față de prietenul Gh. Ivănescu. Pe lângă stăpânirea nuanțelor impuse de normele și de cutumele nescrise ale stilului epistolar, titlurile scrisorilor emană și ele delicatețe sufletească și curtoazie: *Iubite domnule Ivănescu*, *Scumpe domnule Ivănescu* (de cele mai multe ori!) sau, mai simplu, *Iubitule*. Venind de la cineva cu 14 ani mai vârstnic, formula de adresare pronominală unică este *d-ta*, niciodată *tu*. Foarte frecvent sunt întrebuințată formele populare (moldovenești) puternic marcate afectiv, *mata* sau *matale*.

Erudiția autorului scrisorilor și buna educație pe care o primise în școala românească de la începutul secolului al XX-lea, transpare în întrebuințarea elegantă și adecvată a unor dictoane, expresii sau citate în limbi străine, franceză, italiană, mai ales latină, perfect inserate în context: „Știi vorba strămoșilor: «Bis dat qui cito dat!»”; „mille grazie”; „pro pane”, „urgens necessitas”, „en désespoir de cause”; „l'intention vaut le fait”; „nil sperare”; „inexorabile fatum” etc.

Scrisorile pe care le comentez atestă faptul că marea prietenie dintre cei doi, deși discretă, i-a ajutat pe amândoi să traverseze deșertul unei perioade vitrege pentru niște personalități cu profilul moral și științific și cu trecutul lor. Afinitățile elective dintre cei doi s-au coagulat în jurul unei comune proiecții a figurii ideale a savantului. Firescul comportamentului uman, conștiința și afirmarea valorii personale, asociată cu o modestie existențială totală, asumarea cu demnitate a suferinței cauzate de marginalizare și de nedreptățile îndurate, indisponibilitatea pentru compromisuri umilitoare, primatul principiului etic, nu sunt trăsături care să caracterizeze profilul actual al «cercetătorului» contemporan, aflat în goană după granturi și cât mai multe și mănoase „joburi” cumulate. Erudiția organică, interdisciplinaritatea firească și spontană, cunoașterea mai multor limbi, simțul critic acut evident la tot pasul, atmosfera extrem de rarefiată a orizontului etic sub care are loc dialogul epistolar constituie toate componente ale unei lecții aspre și juste împotriva imposturii academice de orice fel. Emoționantă este, cred, și lecția de patriotism autentic pe care bătrânul învățat o predă cu delicatețe mai tânărului său confident. Izvorâte în mod organic dintr-o memorie formată, educată și hrănită din asimilarea educației clasice, enunțurile patriotice din aceste scrisori sunt atât de departe de retorica etnocentrică și zgomotoasă a discursului „patriotic” actual, compromis, poate definitiv, de remanențele naționalismului comunist.

Pe de altă parte, în fața spectacolului funcționării impecabile a unei minți creatoare și a unui simț critic și autocritic ieșite din comun, comentatorul nu-și poate reprima tentația de a-și pune întrebarea „ce-ar fi putut să se întâmple” în etnologia românească dacă, la momentul istoric potrivit, modelul Caraman s-ar fi impus în dauna factologiei folcloristice care a bântuit, în ocurență cu modele structuraliste, în România ultimei jumătăți a secolului al XX-lea.

Publicarea întregii corespondenței a aceloră dintre predecesorii noștri proeminenți care au traversat cu demnitate deșertul epocii comuniste ar contribui poate, într-o oarecare măsură, la „îmblânzirea” moravurilor noastre post-moderne, făcându-ne să înțelegem mai bine mentalitățile, idealurile, suferințele și speranțele lor, pe parcursul unei epoci tragice în istoria noastră recentă.

Petru Caraman and Gh. Ivănescu. Meanings of an Epistolary Exchange

Petru Caraman (ethnologist and slavist, 1898-1980) and Gh. Ivănescu (linguist, 1912-1987) were two eminent representatives of Iași's philological research tradition; despite their age difference, they were bonded by a strong friendship. They were both excluded, following the communist regime's education "reforms", from the University (1949), and subsequently nurtured an interesting written correspondence (1950-1960). This article brings forth and discusses a number of eight letters from Petru Caraman to Gh. Ivănescu, all written in the aforementioned period. The letters are of exceptional documentary value, as they attest not only Petru Caraman's personal integrity, but also the highly moral character of the dialogue itself – which, we need not forget, was occurring in the communist era, an age of tragic historical circumstances for Romania.

Stumpe domule Fränesen,

[illegible]

1. Indicațiile științifice: promit să servescă cu o convingătoare putere conștientă lucruri mai înțelese sau lucruri deosebite de virtuțile contemporanelor — ceea ce, după părerea mea este o primă condiție p. creația originală, astăzi pentru creația autentică;
2. erudiția bogată, exuberantă chiar, care e atât de indispensabilă p. înțelegerea unui câmpuri solid, stăruind la consultarea documentelor subiectului în întregul lui complex de probleme — deci se identifică cu înțelegerea adevărată a lucrurilor;
3. Simțul măsurii: este al prudentului, care e tot una cu atenția critică față de ipotezele puse, față de viziile științifice — proprii sau străine — și opoziția mea

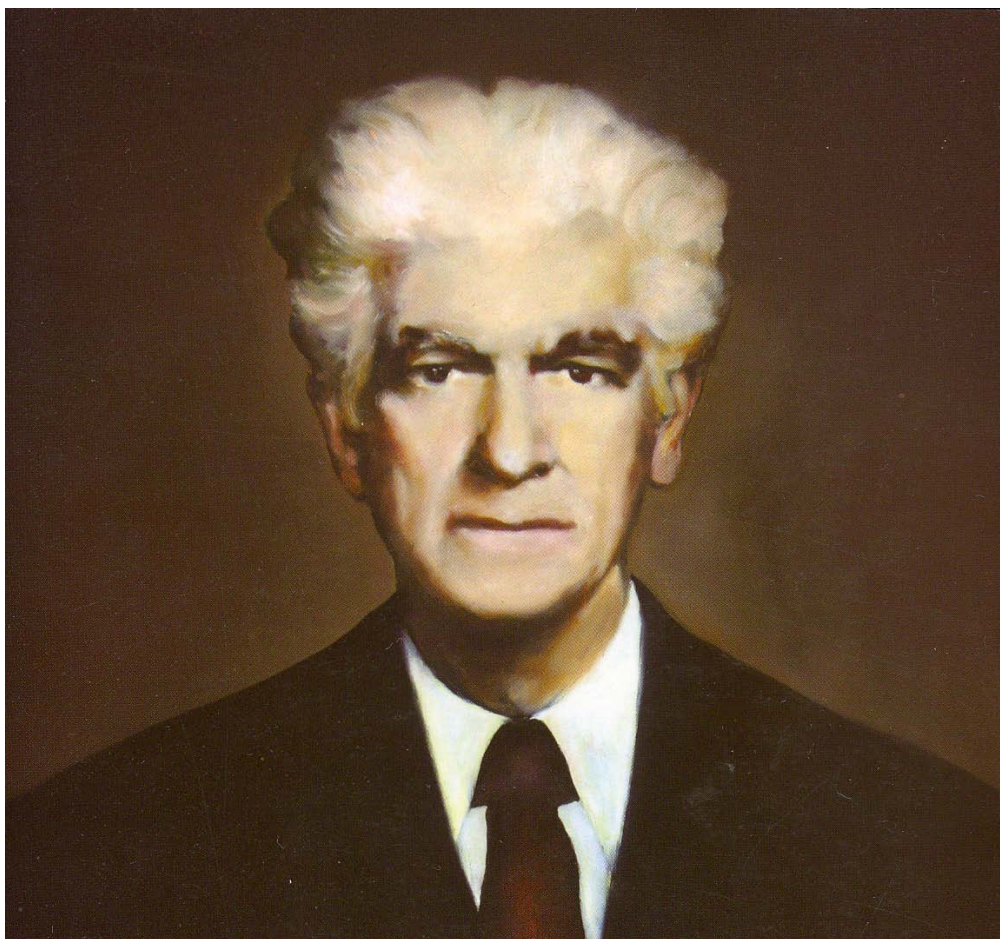
4. perspicacitatea rarii de care doi dovada și care nu poate avea altă explicație decât negotarea urorii ce - a. fiind re - t. faci și mai ales talentul cu care te - a rugat marea matematică.

[illegible]

P. Caraman

P. 8.

[illegible]

Petru Caraman (1898-1980)

Gheorghe Ivănescu (1912-1987)